



УДК: 378.015.31(575.1)

Лола НАРИМБАЕВА,
Чирчиқ давлат педагогика университети ўқитувчиси
E-mail: Lolaxon@tdau.uz

ТДПУ профессори, н.ф.д Н.А. Рахмонқулова тақризи асосида

INTELLEKTUAL-FACTORS AND PRINCIPLES OF CREATIVE TALENT DEVELOPMENT IN STUDENTS

Аннотация

The article focuses on the development of intellect and creative abilities in studentstirishgamini lit. Also, on the basis of the cluster approach, the scheme for the development ofufualual-creative abilities in students is presented . The students are given a series of principles and systematic implementation of the work on the development of creative abilities.

Key words: Collaborative collaboration ,credit module, creativity,intellect, personality, interest, System, Foundation, creative environment ,project, motivation.

ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНЫЕ ФАКТОРЫ И ПРИНЦИПЫ РАЗВИТИЯ ТВОРЧЕСКИХ СПОСОБНОСТЕЙ У СТУДЕНТОВ

Аннотация

Статья посвящена развитию интеллекта и творческих способностей у студентов. Также на основе кластерного подхода представлена схема развития индивидуально-творческих способностей у учащихся. Студентам дается ряд принципов и систематическое выполнение работы по развитию творческих способностей.

Ключевые слова: Совместная работа, кредитный модуль, креативность, интеллект, личность, интерес, система, фундамент, творческая среда, проект, мотивация.

ТАЛАБАЛАРДА ИНТЕЛЛЕКТУАЛ-ИЖОДИЙ ҚОБИЛИЯТНИ РИВОЖЛАНТИРИШ ОМИЛЛАРИ ВА ТАМОЙИЛЛАРИ

Аннотация

Ушбу мақолада талабаларда интеллект ва ижодий қобилиятни ривожлантиришга мазмуни ёритилган. Шунингдек, кластер ёндашуви асосида талабаларда интеллект-ижодий қобилиятни ривожлантириш тузилмаси келтирилади. Мақолада интеллект-ижодий қобилиятни ривожлантириш борасидаги ишларни тизимли амалга ошириш ҳамда унинг бир қатор тамойиллари келтирилган.

Калит сўзлар: Коллоборатив ҳамкорлик, кредит модул, ижодкорлик, интеллект, шахс, қизиқиш, тизим, негиз, ижодий муҳит, лойиҳа, мотивация, онглилик, фаоллик.

Кириш. Сўнги йилларда кўплаб тадқиқотчилар фаол шахсни шакллантириш, унинг ижодий салоҳиятини ривожлантириш, касбий қизиқиш ва билим қобилиятларини шакллантириш таълим муассасалари олдидаги улкан вазифа эканлигини таъкидламоқда. Педагогик олий таълим муассасаларида таълим-тарбия жараёнини ташкил этиш ўзлаштириш миқдориغا эмас, балки касбий ва педагогик ижодкорликнинг юқори даражасини эгаллаган, янги ғояларни яратишга қодир, доимий равишда мустақил изланувчан, ижодкор, ташаббускор, кадрлар тайёрлашга қаратилмоғи керак. Давлат ва жамият талабларини бажариш ҳамда билимли, малакали ва рақобатбардош мутахассисларни тайёрлаш олий таълим муассасаларига катта маъсулият юклайди. Мазкур жараён умумий ўрта мактаби, ўрта махсус касб-хунар мактаби, малака ошириш ҳудудий марказлари, олий таълимнинг мазмунан узвий боғланиши билан кечеди. Олий таълим тизимининг бугунги кундаги ривожланиш босқичида талабаларда интеллект-ижодий қобилиятни ривожлантириш долзарб муаммо саналади. Олий таълимнинг асосий вазифаси битирувчиларнинг касбий тайёргарлик сифатини ошириш, уларнинг келажақдаги педагогик фаолиятида самарадорликни таъминлашдир.

Мавзуга оид адабиётларнинг таҳлили. Ностандарт вазиятларда билим ва кўникмаларни қўллаш, турли хил касбий ва кундалик масалаларни ҳал қилишнинг ўзига хос, мақбул усулини топишга тайёр бўлган бўлажак мутахассисларни тайёрлашда янги

ёндашув талаб этилади[1]. Талабаларнинг ижодий ривожланишига ҳисса қўшадиган ўқув жараёнини ташкил этишга янги ёндашувларни топиш муаммоси муҳим ўрин эгаллайди. Бу эса, ақлий фаолият, интеллект-қобилият, иродавий-ҳиссий хусусиятларга боғлиқ. Ижодкорлик талабанинг муқобил қарор қабул қилиш, янги ғояларни яратиш қобилиятини намоён қилиши билан ифодаланади[5]. Талабанинг ўз маҳоратини амалий фаолиятнинг сингдириш маҳорати ижодий қобилиятнинг сифати дейиш мумкин. Ижодкорлик-интеллект-қобилият, ижодий фаолият ва изланишни тақозо қилади.

Д.Б.Эълкониннинг таъкидлашича “ижод-ўзаро боғлиқ қобилиятларнинг бир қанча элементларни: тасаввур, ассоциативлик, фантазия, хаёлпарастликни ўзида мужассамлаштирган қобилиятдир”[6]Шахсий фаолиятнинг энг юқори шакли сифатида ижод узок тайёргарлик, доноликни, ижтимоий интеллектнинг юқори даражасини талаб қилади.

Ижодий қобилият- бу шахснинг таъсирчанлиги, предметни идрок қилишининг кучлилиги ва яхлитлиги, у тўғрисида кенг маълумотларга эга бўлишдир. Олий таълим жараёнида талабаларда тафаккур ўзгарувчанлиги ва тезкорлиги, мантиқий ва саводли мулоҳаза юритиш, тизимли ҳаракатлар, синтез-таҳлил-синтез, ижодий ифодали билиш, умумлаштириш ва хулосалаш амалий ўқув топшириқларини бажаришда рўй беради. Дарс ва дарсдан ташқари вақтларда талабанинг ўз фикрига эга бўлиш, ишни охиригача бажариш, ишчанлик, ўз

билимларини бошқаларга етказа олиш каби асосий креатив сифатлар мустаҳкамланади. Ижодий ривожланиш шахс ривожланишининг муҳим омили, ҳар қандай фаолиятдаги муваффақиятнинг гарови, кишилар билан мулоқот, кундалик фаолиятдаги ютуқлар омилидир[3].

Т.Н.Ковалчук ижодкорликка қуйидагича таъриф беради “бу сифат жиҳатидан янги материаллар ва маънавий кадриятларни яратадиган инсон фаолияти жараёни. Ижодий фаолиятни муваффақиятли амалга ошириш, унинг турли шаклларида ўзига хос, ностандарт ечимларни излаш учун зарур бўлган шахсий хусусиятлар ва фазилатлар тўплами тушунилади”[4].

Дарҳақиқат ижодкор бу ижодий янгилик ва ўз-ўзини такомиллаштиришга қодир шахс ҳисобланади. Ижодкорлик ҳар қандай фаолиятни муваффақиятли амалга ошириш билан боғлиқ бўлган шахснинг шахсий фазилатлари мажмуи бўлиб, илм-фан тараққиёти учун аҳамиятга эга бўлган янги ғоя саналади.

А.Р.Нечаев “юқори натижаларга эришган одамлар ижодий қобилиятлардан ташқари, ўз режаларини, фаоллигини, ташкилотчилик қобилиятини ва олинган натижаларни ҳимоя қилиш қобилиятини бажаришда қатъиятлиликка эга бўлишлари керак “деган хулосага келади [4].

Тадқиқот методологияси. Ижодий қобилиятни ривожлантириш инсоннинг ўз ташаббуси, истеъдоди, фавқулодда вазиятларда ечим топишга тайёрлиги, билим ва кўникмаларига асосланган ҳолда шахсий қарашларини намоён этиш билан боғлиқ жараёндир.

Юқорида келтирилган педагогик қарашларга таяниб, кластер ёндашуви асосида талабаларда интеллектуал-ижодий қобилиятни ривожлантириш тузилмаси келтирилади (1-расм).

Талаба фаолияти- педагогик жараёнида бевосита ўқитувчи билан ўзаро ижодий муносабат амалга оширилади.

Бунда “ўқитувчи-талаба”ни замонавий технология ва усулларни қўллаш орқали ахборотни қабул қилиш ва таҳлил қилишга йўналтиради.

Коллоборатив ҳамкорлик- талаба ахборот ресурс маркази, илмий ва тадқиқот институтлари, кутубхона, мактабгача таълим лабораторияси, мактаб билан ҳамкорликда илмий ва ижодий изланиш олиб боради. Курс лойиҳаси, кейс тўпламларини тайёрлайди.

Кредит-модул тизимида –мустақил равишда танлаган фани юзасидан айспиринг тестлар, педагогик вазиятларвидеодарс, ижодий лойиҳа, дарс ишланмаси, технологияларни таълим жараёнига татбиқ этиш юзасидан ўқув топшириқларини бажаради. Ўқитувчи томонидан талабага кўрсатма бериб борилади.



1-расм. Талабаларда интеллектуал-ижодий қобилиятни ривожлантириш тузилмаси

Таҳлил ва натижалар. Адабиёт ва илмий манбаларни таҳлил қилиш натижасида талабаларнинг интеллектуал-ижодий қобилиятини босқичма-босқич ривожлантириш мақсадга мувофиқ деган хулосага келдик.

1.Талабаларнинг шахсий қизиқишларини аниқлаш. Ўқув жараёнини режалаштириш ва ташкил этиш билан боғлиқ бўлган ижодий қобилиятни ривожлантириш тизимидаги биринчи босқич саналади Талабанинг ҳаётий тажрибаси ва қизиқишига таяниб, унда ташаббускорлик, муаммони ҳал қилиш бўйича ўз қарашларини тақдим этишга йўналтирилади.

2. Вазифа ва лойиҳаларни эркин танлаш. Ўқув топшириқларини аниқлаш, вазиятлар яратиш, ечимни талаб қиладиган саволни шакллантириш муҳимдир. Шу билан бирга, ҳар бир талабанинг ўзига хос қизиқишлари ва афзалликлари билан боғлиқ бўлган муаммоли материални танлаш керак.

3. Ижод муҳит яратиш. Ўқув етарли даражада ўзлаштиришни таъминлайди. Талабаларни турли хил ижодий фаолиятга жалб қилинади.

4. Мотивацион. Мазкур босқич махсус шароитлар яратилиши билан тавсифланади, бунда талабаларда нафақат натижага, балки ушбу натижаларга эришиш жараёнига ҳам максимал қизиқиш шаклланади.

Шунингдек, ривожлантирувчи муҳит яратилади. Талабаларда нафақат натижа, балки ушбу натижаларга эришиш жараёнига максимал қизиқиш ортади бунинг учун эҳтиёж, стимуллар, ҳислар, хоҳишлар, қизиқишлар, мотивлар эътиборга олинади. Бу ерда талабанинг мақсад сари интилиши, фаоллиги, талабчанлиги, мустақиллиги, интизомлиги, қатъиятлиги, сабрлиги ва шу каби фазилатлар назарда тутилади. Талабаларни қасбга қизиқтириш, қасбий фаолиятга мақсадли тайёрлашда муҳим омиллардан саналади. Ўз ҳаракатларига қизиқмасдан, мотивация пасаяди, уни салбий ёки ижобий

мустахкамлаш билан алмаштириш мумкин эмас. Режалаштиришнинг якуний натижаси ижодий қобилиятларни ривожлантиришнинг ушбу босқичида усул ва методларни танлашга боғлиқ.

5. Талабаларни ижодий жараёнга йўналтириш. Талабалар ўз фаолиятида тез-тез муваффақиятли ривожланади инсон ўз қобилиятларининг "чўққисига" етиб боради ва аста-секин бу чўққини юқорисига кўтарди). Шахсий манфаатларни жамоавий манфаатларга сингдириш учун шароит яратиш муҳимдир. Олинган билимларни умумий ташаббус билан биргаликда нафақат ўқув фаолиятида, балки кундалик ҳаётда ҳам амалга ошириш муҳимдир.

6. Натижаларни намойиш этиш. Ушбу якуний босқичда жараённинг якунланиши намойиш этилади, шунингдек эришилган натижаларнинг аҳамиятини тушуниш ва кейинги ижодий йўлни давом эттиришга хизмат қилади. Талабаларнинг ижодий қобилиятни ривожлантириш учун юқоридаги шартларни босқичма-босқич амалга оширилиши керак. Ижодий қобилиятнинг ривожланиш даражалари мавжудлиги сабабли, ушбу босқичларсиз амалга ошмайди, яъни ҳар бир босқич муайян мақсадга қаратилади.

Талабаларда интеллектуал-ижодий қобилиятни ривожлантириш борасидаги ишларни тизимли амалга ошириш мақсадида унинг бир қатор тамойилларини тавсия этамиз. Олий таълим муассасалари учун қуйидаги турларини таклиф қиламиз:

1. Рағбатлантирувчи тамойил. Бу тамойилнинг моҳияти ўқитувчи талаба фаолиятини тўғри ва холис болаш орқали у томонидан турли вазиятларга асосланган рағбатлантирувчи ҳолатлар юзага келганда, уни қўллаб-қувватлаши, рағбатлантириши керак. Натижада объекти берилган баҳо масъулиятни англашига мотивацион йўналтиради, психологик эмоционал ҳаракатга келтиришга имконият яратади.

2. Интегративлик тамойили. Ушбу тамойил дарсларда фаолият турлари, ўқув материалларининг ўзаро бир-бирига уйғунлашуви таъминланади, ўзаро таъсирини ўзида акс эттиради. Интегративлик бутун педагогик

жараёнда талабаларнинг турли хил фаолияти бирлаштирилади. Улар фаолиятни онгли ташкил этишга сабаб бўлади ҳамда талабаларни ўзини-ўзи тарбиялаши ҳамда тартибга солади, мавжуд меъёрлар доирасида ҳаракатланишига сабаб бўлади.

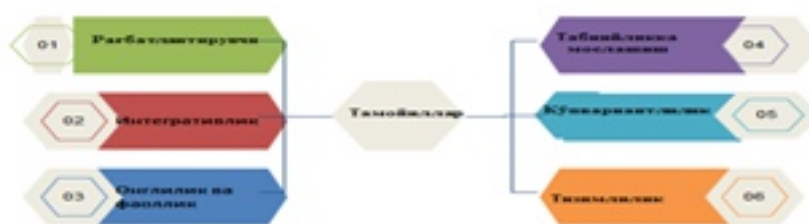
Онглилик ва фаоллик тамойили. Шахснинг таълим маскани ва таълим берувчи табиатидан келиб чиқиб, олаётган билимини ҳаётда қўллаш олишлари учун таълим жараёнида мустақил фикрлаш муҳитини яратиш, билимларни онгли равишда ва фаол қатнашиб ўзлаштириш. Ўқитувчилар ва талабаларнинг биргаликдаги ижодкорлиги ҳамда ҳамкорлигига асосланади.

4. Табиийликка мослашиш тамойили фаолиятнинг ички ва ташқи боғлиқликлари. Ушбу тамойилда талабанинг ички имкониятлари ва индивидуал хусусиятлари инобатга олинади. Шунингдек, талабалар зарур билимларни ўзлаштириб олиши ва кундалик ҳаётда уларни назарий ва амалий жиҳатдан мустахкамланиши натижасида дунёқараши такомиллашиб бориши билан изоҳланади.

5. Кўпвариантлик тамойил. Дарс жараёнида ўқув топшириқлари талабаларнинг ўзлаштириш даражасига қараб шакллантирилади.

Амалиёт давомида билимлар татбиқ этилса, унинг муҳим эканлиги аниқ бўлади ва касбий сифатлар ичида муҳим ўрин тутди. Ўқитувчилар ўқув жараёнига барқарор муҳитни барпо этиш масаларига алоҳида эътибор қаратилиши таъкидланади. Талабаларнинг ички ҳолатини сезиш қобилияти, ҳамдардлик кўрсатиш каби ҳаракатларга аҳамият бериш керак. Педагогик томонидан бундай фаолият тўғри йўналтирилмаса, ривожланаётган шахсда шу жумладан, ижодийлик намоеън бўлишида муаммолар пайдо бўлади.

6. Тизимлик тамойили. Табиат ва ижтимоий ҳаёт ҳодисаларининг умумий алоқдорлигини тасаввур қилиш ҳамда ўзлаштириш, турли вазифаларни ҳал этишни таъминлайди. Талабалар учун яратилган қулай ва эркин шароит билимларни ўзлаштириш самарали кечишига хизмат қилади.



Хулоса ва таклифлар. Талабаларнинг интеллектуал-ижодий қобилиятини ривожлантириш муаммосини ўрганиш қуйидаги хулосаларга олиб келди.

1. Ижодийлик фақатгина талабанинг билими билан эмас, балки назарий ва методик қоидаларни ўз фаолиятига татбиқ эта олиши, ўзини-ўзи тарбиялаши ва ўзини-ўзи такомиллаштириш қобилияти билан ҳам белгиланади.

2. Интеллектуал-ижодий қобилиятни ривожлантириш жараёни-ўзини-ўзи билиш, бошқариш, такомиллаштириш ва англаш орқали кечадиган жараён. Бунинг учун талабаларни ушбу фаолиятга мақсадли тайёрлаш лозим.

3. Талабаларни ўзини-ўзи ижодий ривожлантиришни рағбатлантириш уларда ўз фаолиятини тўлақонли амалга оширишларига туртки бўлади ва педагогик қобилиятни шаклланишига олиб келади.

4. Талабаларни қўллаб-қувватлаш орқали шахсий муаммолари ҳал этилади натижада, ижодий тайёрликка эга бўлади.

Талабаларда интеллектуал-ижодий қобилиятни ривожлантиришда топшириқни мустақил бажариш, ўзаро ҳамкорликда ишлаш, кластер ёндашувга таяниш лозим. Бундан ташқари ижодий ёндашиш эришилган натижалардан қониқиш ҳиссини юзага келтиради бу эса талабаларни кейинги ютуқларга қадам босишга ундайди. Талабанинг ўзига бўлган ишончи ортади ва атрофдагиларнинг унга бўлган муносабати бошқаларни ҳам ижодкор бўлишга чақиради. Натижада таълим жараёнида соғлом рақобат муҳити юзага келиб, бўлажак педагогларда таълим-тарбия жараёнини амалга оширишда ижодий фаолиятни ташкил этиш, етакчи бўлиш хоҳиши, интеллектуал жиҳатдан етуқ бўлиш мотивацияси ортади.

АДАБИЁТЛАР

1. Мирзиёев Ш.М. Ўзбекистон Республикаси олий таълим тизимини 2030 йилгача ривожлантириш концепцияси. 8.10.2019 й., ПФ-5847.
2. Мирзиёев Ш. “Иқтидорли ёшларни аниқлаш ва юқори малакали кадрлар тайёрлашнинг узлуксиз тизимини ташкил этиш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 03.05.2019й , ПҚ 4306-сонли қарори.
3. Ковальчук Т.Н.Творчество как педагогическая категория //Высшая образование в России 2004.№2 С. 103-105.
4. Нечаев А.Р Как преподавать психологию?С.Питербург 1913.57с
5. Пиаже Ж. Психология интеллекта. Питер.: 2003.-192 с
6. Ғозиев Э.Г. Умумий психология. Тошкент. 2002- 499 б
7. Эльконин Д.Б. Детская психология. Издательство академия. М:2007-384 б. 170-с